

Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського

Видавнича група «Наукові перспективи»

Луганський державний медичний університет

Громадська наукова організація «Система здорового довголіття в мегаполісі»

Християнська академія педагогічних наук України

Всеукраїнська асоціація педагогів і психологів з духовно-морального виховання

*за сприяння КНП "Клінічна лікарня №15 Подільського району м.Києва",
Центру дієтології Наталії Калиновської*

«Перспективи та інновації науки»

(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)

Випуск № 6(52) 2025

Київ – 2025

ISSN 2786-4952 Online

УДК 001.32:1/3](477)(02)

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-6\(52\)](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-6(52))

«Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)»: журнал. 2025. № 6(52) 2025. С. 2216

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 27.09.2021 № 1017 журналу присвоєно категорію "Б" із психології та педагогіки

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 27.04.2023 № 491 журналу присвоєно категорію "Б" із медицини: спеціальність 222

Рекомендовано до видавництва Президією громадської наукової організації «Всеукраїнська Асамблея докторів наук з державного управління» (Рішення від 16.06.2025, № 7/6-25)

Журнал видається за підтримки КНП "Клінічна лікарня №15 Подільського району м.Києва", Центру дієтології Наталії Калиновської.

Журнал заснований з метою розвитку наукового потенціалу та реалізації кращих традицій науки в Україні, за кордоном. Журнал висвітлює історію, теорію, механізми формування та функціонування, а, також, інноваційні питання розвитку медицини, психології, педагогіки та. Видання розраховано на науковців, викладачів, педагогів-практиків, представників органів державної влади та місцевого самоврядування, здобувачів вищої освіти, громадсько-політичних діячів.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), Research Bible, міжнародної пошукової системи Google Scholar.

Голова редакційної колегії:

**Жукова Ірина
Віталіївна**

кандидат наук з державного управління, доцент, Лауреат премії Президента України для молодих вчених, Лауреат премії Верховної Ради України молодим ученим, директор Видавничої групи «Наукові перспективи», директор громадської наукової організації «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління» (Київ, Україна)

Головний редактор: Чернуха Надія Миколаївна — доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна).

Заступник головного редактора: Торняник Інна Іванівна - доктор медичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії вірусних інфекцій Державної установи «Інститут мікробіології та імунології імені І.І. Мечникова Національної академії медичних наук України» (Харків, Україна);

Заступник головного редактора: Сіданіч Ірина Леонідівна — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України (Київ, Україна);

Заступник головного редактора: Жуковський Василь Миколайович — доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри англійської мови Національного університету "Острозька академія" (Рівне, Україна).

Редакційна колегія:

1. Бабова Ірина Костянтинівна - доктор медичних наук, професор, професор кафедри дефектології та фізичної реабілітації, ДЗ "Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського" (Одеса, Україна)
2. Бабчук Олена Григоріївна — кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» (Одеса, Україна)
3. Бахов Іван Степанович — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології та перекладу Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)
4. Балахтар Катерина Сергіївна - здобувач ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 053. Психологія, старший викладач кафедри іноземних мов в Національному університеті ім. О. О. Богомольця (Київ, Україна)
5. Бартенєва Ірина Олександрівна - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» (Одеса, Україна)
6. Біляковська Ольга Орестівна — доктор педагогічних наук, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів, Україна)
7. Вадзюк Степан Нестерович - доктор медичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, почесний академік Національної академії педагогічних наук України, завідувач кафедри фізіології з основами біоетики та біобезпеки Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського України (Тернопіль, Україна)
8. Вовк Вікторія Миколаївна - кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки Державного університету ім. Станіслава Сташіца в Пілі (м. Піла, Польща)
9. Гвожджевський Сильвія — кандидат наук, Державна професійна вища школа ім. Якуба з Парадижу в Гожуві-Великопольському (Польща)
10. Гетманенко Людмила Миколаївна - старша викладачка кафедри природничо-математичної освіти і технологій Інституту післядипломної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка (Київ, Україна)

Майструк В.М., Заремба Л.В., Закусило О.Ю. <i>ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ПСИХОНЕВРОЛОГІЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ</i>	1401
Макарчук Н.О., Куліненко Л.Б. <i>ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ОСНОВА ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ: КОНСУЛЬТАЦІЙНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ</i>	1412
Муравська Г.О., Маруховська-Картунова О.О., Голярдик Н.А. <i>ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНОГО КОНФЛІКТУ ЯК ДЖЕРЕЛА ЕМОЦІЙНОГО НАПРУЖЕННЯ</i>	1424
Найчук В.В., Нестеренко М.О., Верещинська Я.В. <i>ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА І РЕАБІЛІТАЦІЯ В УМОВАХ СУСПІЛЬНОЇ ВРАЗЛИВОСТІ</i>	1436
Нечітайло І.С. <i>АКСІОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ НАДІЙНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ</i>	1450
Павлєєв В.О. <i>УСВІДОМЛЕНІСТЬ ЯК МЕТОД ПОДОЛАННЯ СИНДРОМУ ВИГОРАННЯ У ВОЛОНТЕРІВ</i>	1463
Прокоф'єва Л.О. <i>РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ЗБЕРЕЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ</i>	1475
Редько С.І. <i>ОСОБИСТІСНІ ЧИННИКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ ЗАКЛАДІ ОСВІТИ</i>	1487
Сарбєй Ю.В. <i>ПСИХОЛОГІЧНІ МАРКЕРИ ДЕЗАДАПТИВНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ-КОМБАТАНТІВ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ НЕСЕННЯ СЛУЖБИ</i>	1499
Скарупа К.О. <i>ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСІБ З ДОСВІДОМ МАТЕРІАЛЬНИХ ТРУДНОЩІВ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД</i>	1515
Соколова Г.Б., Кривоногова О.В. <i>ВЗАЄМОДІЯ ФАХІВЦІВ І БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ</i>	1525
Столярчук О.А., Сергєєнкова О.П., Власенко І.А. <i>ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ УКРАЇНЦЯМИ СІМЕЙНИХ КРИЗ В УМОВАХ ВІЙНИ</i>	1538

УДК 159.942: 316.624

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-6\(52\)-1538-1549](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-6(52)-1538-1549)

Столярчук Олеся Анатоліївна доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології особистості та соціальних практик Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, м. Київ, тел.: (044) 294-00-26; старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії психодіагностики та наукової психологічної інформації Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, тел. (044) 288-33-20, <https://orcid.org/0000-0003-4252-2352>

Сергєєнкова Оксана Павлівна доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології особистості та соціальних практик Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, м. Київ, тел.: (044) 294-00-26, <https://orcid.org/0000-0002-1380-7773>

Власенко Інна Анатоліївна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології особистості та соціальних практик Київського столичного університету імені Бориса Грінченка м. Київ, тел.: (044) 294-00-26, <https://orcid.org/0009-0003-2562-3637>

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ УКРАЇНЦЯМИ СІМЕЙНИХ КРИЗ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті розглянуто проблему переживання українцями сімейних криз в умовах війни. Сімейна криза тлумачиться як загострення суперечностей взаємодії у сім'ї, різкого погіршення ритму життя родини, коли її звичні механізми функціонування не справляються з новими викликами.

Емпіричне дослідження за участю 27 подружніх пар підтвердило гіпотезу про збільшення інтенсивності та загострення сімейних криз в українських сім'ях після початку повномасштабної війни. Характерною ознакою переживання родинної кризи є зафіксоване у подружніх пар зростання негативних емоцій, пов'язаних із сімейною взаємодією, особливо тривоги та страху, відображеним у опитаних обох статей. Виявлено зростання кількості подружніх і батьківсько-дитячих конфліктів, особливо відкритих, що висловили опитані жінки та чоловіки. Встановлено, що більше 90% жінок і більше 60% чоловіків підтвердили зв'язок зростання родинних конфліктів із повномасштабною війною. Негативна динаміка емоційної підтримки, довірливого спілкування та згуртованості сім'ї, а саме їхнє послаблення у багатьох родинах, теж відображає наявність родинної кризи. Частина жінок і чоловіків, які підтвердили негативну динаміку задоволеності власних шлюбом, можна розглядати як потенційних носіїв кризових переживань, пов'язаних із шлюбно-родинними взаєминами.

Встановлено, що детермінація сімейних криз в умовах війни набуває багатовимірною характеру, який передбачає вплив як зовнішніх чинників (порушення безпеки, міграційні процеси), так і внутрішніх (емоційне виснаження, зниження довіри, діяльнісне перевантаження, вікові кризи членів родини). Виявлено, що на тлі активних кризових переживань члени подружжя рідко звертаються за психологічною допомогою до фахівців. Однак для активізації адаптаційного потенціалу українців і конструктивних стратегій подолання сімейної кризи в умовах війни критично важливими є психологічна допомога та підтримка з боку держави і громадських організацій.

Ключові слова: сімейна криза, війна, сімейний конфлікт, подружній конфлікт, батьківсько-дитячий конфлікт, згуртованість сім'ї, задоволеність шлюбом.

Stoliarchuk Olesia Anatoliivna Doctor of Psychology Professor, Psychology of Personality and Social Practices Department Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Psychology of Personality and Social Practices Department Kyiv, tel.: (044) 294-00-26, <https://orcid.org/0000-0003-4252-2352>

Serhieienkova Oksana Pavlivna Doctor of Psychology, Professor, Head of Department Psychology of Personality and Social Practices Department, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University Psychology of Personality and Social Practices Department, Kyiv, tel.: (044) 294-00-26, <https://orcid.org/0000-0002-1380-7773>

Vlasenko Inna Anatoliivna PhD in Psychology, Associate Professor Psychology of Personality and Social Practices Department, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Psychology of Personality and Social Practices Department, Kyiv, tel.: (044) 294-00-26, <https://orcid.org/0009-0003-2562-3637>

FEATURES OF UKRAINIANS EXPERIENCE OF FAMILY CRISIS IN WAR CONDITIONS

Abstract. The article examines the problem of Ukrainians experiencing family crises in wartime. A family crisis is interpreted as an aggravation of contradictions in family interaction, a sharp deterioration in the rhythm of family life, when its usual mechanisms of functioning cannot cope with new challenges. An empirical study involving 27 married couples confirmed the hypothesis of an increase in the intensity and aggravation of family crises in Ukrainian families after the start of a full-scale war. A characteristic feature of experiencing a family crisis is the increase in negative emotions associated with family interaction, especially anxiety and fear, recorded in married couples, reflected in respondents of both sexes. An increase in the number of marital and parent-child conflicts, especially open ones, expressed by surveyed women and men, was found. It was found that more than 90% of women and more than 60%

of men confirmed the connection between the increase in family conflicts and a full-scale war. The negative dynamics of emotional support, trusting communication and family cohesion, namely their weakening in many families, also reflects the presence of a family crisis. Some of the women and men who confirmed the negative dynamics of satisfaction with their own marriage can be considered as potential carriers of crisis experiences associated with marital and family relationships. It has been established that the determination of family crises in war conditions acquires a multidimensional character, which involves the influence of both external factors (security violations, migration processes) and internal (emotional exhaustion, decreased trust, activity overload, age crises of family members). It has been found that against the background of active crisis experiences, spouses rarely seek psychological help from specialists. However, to activate the adaptive potential of Ukrainians and constructive strategies for overcoming family crises in war conditions, psychological assistance and support from the state and public organizations are critically important.

Keywords: family crisis, war, family conflict, marital conflict, parent-child conflict, family cohesion, marital satisfaction.

Постановка проблеми. Складні умови розвитку українського суспільства, зумовлені тривалою повномасштабною війною, значно вплинули на всі сфери життя як окремих громадян, так і на функціонування сімей. Потужними негативними чинниками впливу постають вимушене переселення, мобілізація, втрати рідних, знищення житла, економічна нестабільність. Ці чинники негативно впливають як на ментальне здоров'я окремих громадян, так і провокують чи загострюють сімейні кризи. Війна зумовлює потужні психологічні навантаження членів родини: дистресові стани, посттравматичний стресовий розлад, тривожні розлади, депресії. За таких умов здатність сімей конструктивно долати кризи значною мірою залежить від рівня психологічної підтримки, наявних ресурсів, навичок емоційної регуляції та комунікації.

Сім'я постає потужним джерелом підтримки, захисту, стабільності особистості. Стійкість та адаптивність родини визначають не лише добробут окремих членів родини, а й загальний рівень стійкості суспільства. Відтак розуміння механізмів переживання та подолання сімейних криз є вкрай важливим для формування ефективних програм психологічної допомоги та підтримки українських сімей та окремих громадян. Попри наявність вагомих досліджень у сфері сімейної психології та кризового консультування, специфіка саме військового контексту переживання сімейних криз в Україні ще недостатньо досліджена. Особливо це стосується реальних переживань, стратегій подолання, змін у сімейній динаміці та ролях в умовах тривалого стресу. Таким чином, проблема надання якісної психологічної допомоги українцям в умовах переживання сімейних криз зумовила актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сімейну кризу ми тлумачимо як явище загострення родинних суперечностей, різкого погіршення ритму сімейного життя, коли звичні способи реагування членів родини не розв'язують проблем [4, с. 106].

Тематика сімейних криз потрапляла у фокус вивчення плеяди українських і зарубіжних дослідників. Розглядаючи феномен сімейної кризи, М. Вітко та О. Поповська слушно зазначають, що її зміст детерміновано декількома чинниками, зокрема психологічними особливостями членів родини, специфікою конфліктної взаємодії та умовами перебігу [1].

Ряд дослідників розглядає початок подружнього життя як сенситивний для кризових переживань. Так Р. Федоренко наголошує, що особливо напружено й інтенсивно відбувається процес формування внутрішньосімейних відносин, психологічного клімату, інтеграції, рольової структури в молодій сім'ї [5, с. 21]. У дослідженні І. Кондратьєвої підкреслено, що молоде подружжя визначає кризу як переломний момент у відносинах, пов'язаний з виникненням труднощів і проблем, які пара не в змозі подолати без будь-яких емоційних затрат. Наявність непорозуміння в подружжі позначається на якості відносин подружжя. Найбільш тривожними проявами є втрата поваги один до одного, відсутність зацікавленості в житті партнера, що призводить до звуження кола спільних інтересів [2].

Дослідниці В. Крамченкова, Н. Чепелева підкреслюють значну роль сімейних конфліктів як чинників і виразників сімейної кризи. Вищевказані вчені дійшли висновків, що за умов переживання сімейної кризи реакції подружжя на конфліктні ситуації зі збільшенням стажу сімейного життя змінюються від активно-позитивних, через негативні до пасивних за більшістю сфер життєдіяльності сім'ї. Домінування (до 3-х років) пов'язано з позитивними очікуваннями та новизною сімейних стосунків. Переважання негативних реакцій у конфліктних ситуаціях на середньому етапі розвитку сімейної системи (3-10 років) пояснюється прагненням до активного усунення протиріччя при зіткненні інтересів і очікувань, зокрема через конфліктну взаємодію. Пасивні реакції у сімей з великим стажем (від 10 років) пов'язані із стереотипними конфліктами, з усталеними очікуваннями та динамікою сімейної взаємодії [3].

Цілком доречною є теза І. Черезової про те, що у сімейній кризі можна виділити дві потенційні лінії подальшого розвитку сім'ї: деструктивну, що веде до порушення сімейних відносин і містить небезпеку для їхнього існування та конструктивна, яка містить у собі потенційну можливість переходу сім'ї на новий рівень функціонування [6, с. 59].

Метою статті є виклад результатів дослідження особливостей переживання українцями сімейних криз в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Наше емпіричне дослідження реалізоване упродовж березня-травня 2025 року із застосуванням напівструктурованого інтерв'ю для збору даних і кількісного та якісного аналізу відповідей опитаних. Суб'єктами дослідження постали 27 подружніх пар з сімей дітьми, з них – 13

родин з однією дитиною, 11 родини з 2-ма дітьми, 3 родини з 3-ма дітьми. Середній вік залучених до дослідження жінок становив 37 років, чоловіків – 41 рік.

Дослідження першочергово передбачало виявлення ознак переживання сімейної кризи. Одним із провідних маркерів сімейної кризи є психологічний дискомфорт, переважання негативних емоцій, тому цей аспект потрапив у фокус нашого дослідження, де опитувані за 10-бальною шкалою оцінювали активність емоційних переживань до та після повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Відповіді опитаних дозволили зафіксувати виражений тренд зростання негативних емоцій, пов'язаних із сімейною взаємодією, як у жінок (рис. 1), так і у чоловіків (рис. 2).

Зафіксоване у опитаних обох статей зростання негативних емоцій, пов'язаних із сімейною взаємодією, є виразним показником переживання родинної кризи. Особливо це підтверджується значним зростанням тривоги та страху, відображеним у опитаних обох статей.

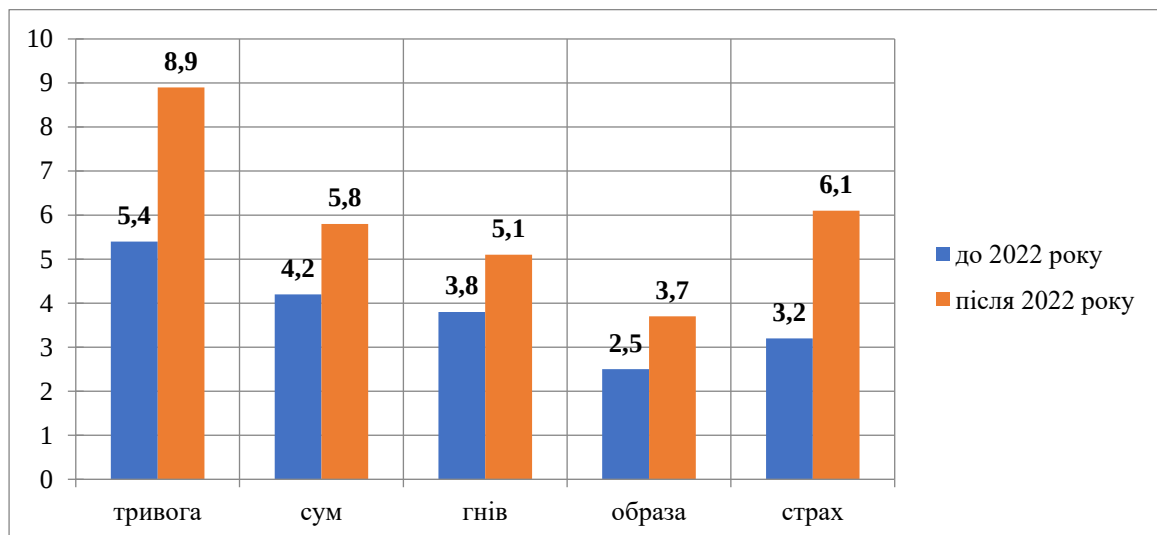

Рис. 1. Зміни переживання емоцій, пов'язаних із сімейною взаємодією, у жінок

Припускаємо, що більші показники емоційних переживань жінок вказують на їхню усталену тенденцію усвідомлювати та приймати ці переживання. Чоловіки, зважаючи на нижні порівняно із жінками статистичні дані, загалом продемонстрували дію гендерного стереотипу про емоційну стриманість та рівноваженість «сильної» статі.

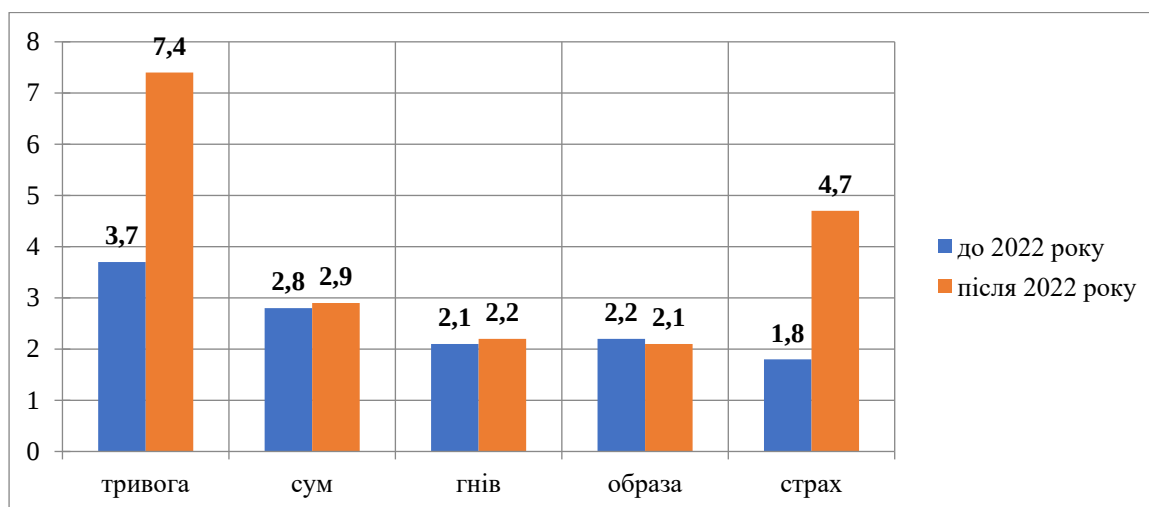

Рис. 2. Зміни переживання емоцій, пов'язаних із сімейною взаємодією, у чоловіків

Ще одним підтвердженням переживання родинних криз є зростання кількості та загострення сімейних конфліктів. Зважаючи на те, що у дослідницьку вибірку входили повні сім'ї з дітьми, нами було сформульовано кілька запитань щодо родинних конфліктів. Спочатку з'ясовувались зміни у кількості подружніх конфліктів (рис. 3). Зростання відкритих подружніх конфліктів підтвердили опитані жінки та чоловіки, хоча останні вбачають посилення конфліктності з подружнім партнером меншим, аніж жінки, більше половини яких вказали на зростання відкритих конфліктів із чоловіком. Натомість на 7,4% більше чоловіків вказали на зменшення конфліктів з партнеркою в умовах дії воєнного стану та більше половини чоловіків підтвердили бачення незмінності кількості подружніх конфліктів.

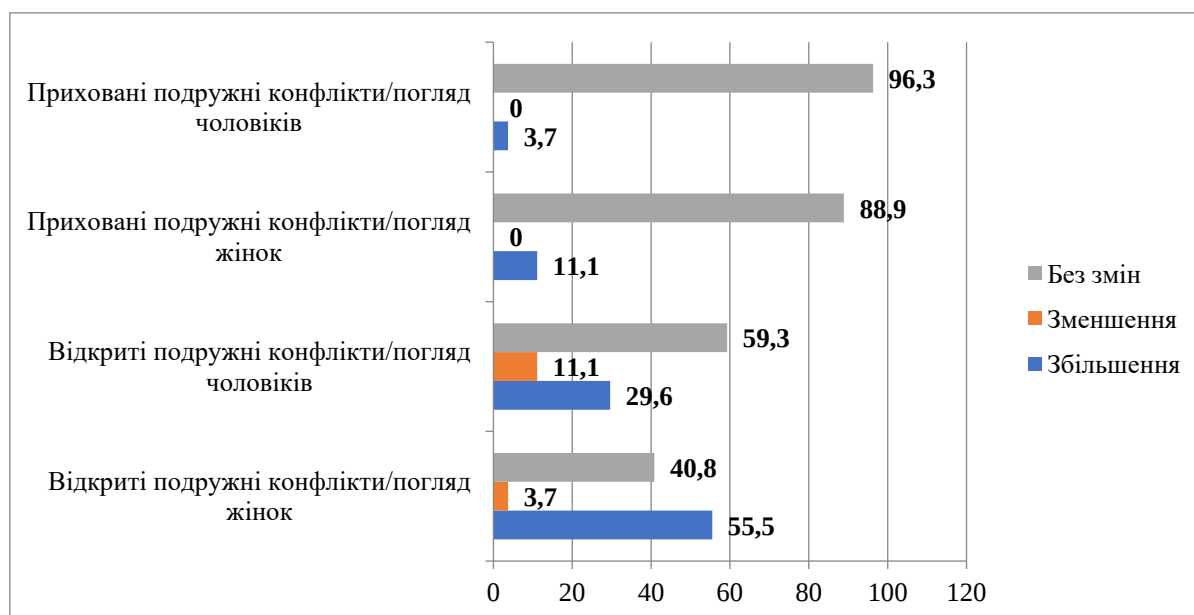

Рис. 3. Динаміка подружніх конфліктів (у % виборів)

Троє опитаних жінок наполягали на зростанні кількості прихованих конфліктів з партнером, що проявляються у мовчазному ігноруванні, дистанціюванні, емоційній холодності, і лише 1 чоловік підтвердив цю тенденцію. Вочевидь жінки більш критично сприймають конфліктність у стосунках з подружнім партнером, тоді як чоловіки засвідчили більш лояльну оцінку динаміки подружніх конфліктів. Однак спільна статистика для обох статей щодо зростання відкритих (близько 30%) та прихованих (близько 4%) подружніх конфліктів виразно вказує на розгортання чи посилення сімейної кризи.

Деяко іншою виглядає статистика змін батьківсько-дитячих конфліктів (рис. 4).

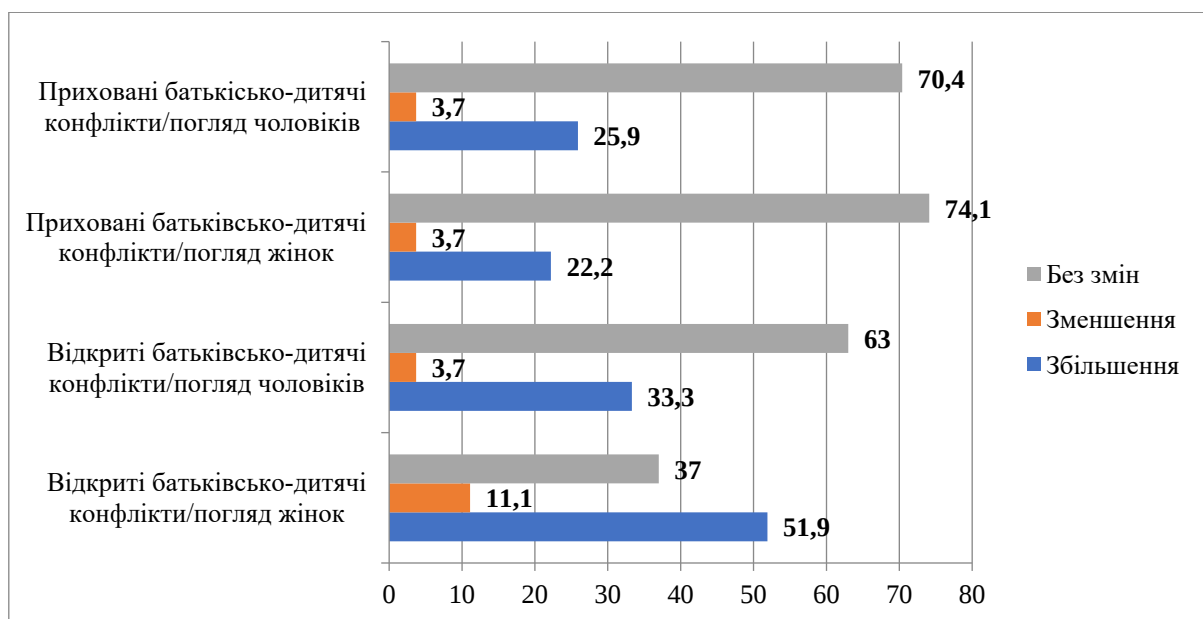

Рис. 4. Динаміка батьківсько-дитячих конфліктів (у % виборів)

Більше половини жінок вказали на зростання кількості конфліктів з дітьми, тоді як серед чоловіків таке твердження обрали лише третина опитаних. Водночас, на 7,4% більше жінок, аніж чоловіків наполягають на зменшенні батьківсько-дитячих конфліктів у власній родині. Натомість 63% опитаних чоловіків змін у кількості відкритих конфліктів з дітьми під час війни не помітили. Проте на одного чоловіка, порівняно із жінками, переважає вибірка тих опитаних, які зафіксували збільшення латентних батьківсько-дитячих конфліктів. Зауважимо, що слід брати до уваги все ще стійкий щодо українського суспільства стереотип більшої залученості жінок до реалізації виховної функції сім'ї, що може впливати на статистику. Однак, значні показники зростання обох різновидів батьківсько-дитячих конфліктів, виявлені щодо жінок і чоловіків, підтверджують посилення кризових переживань у родині.

З опитаними, які визнали, що після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну кількість конфліктів у їхній родині зросла, ми уточнили, чи вбачають вони зв'язок збільшення сімейних конфліктів із війною. Отримані відповіді свідчать, що третина опитаних чоловіків та 7,4% жінок не фіксують

зв'язку зростання конфліктів у їхній родині із повномасштабною війною, аргументуючи це негативне явище віковими змінами дітей, складнощами їхнього шкільного навчання чи проєкцією подружніх проблем. Натомість більше 90% жінок і більше 60% чоловіків такий зв'язок підтвердили (рис. 5), причому майже половина (40,7%) жінок і 18,6 чоловіків вважають цей зв'язок суттєвим.

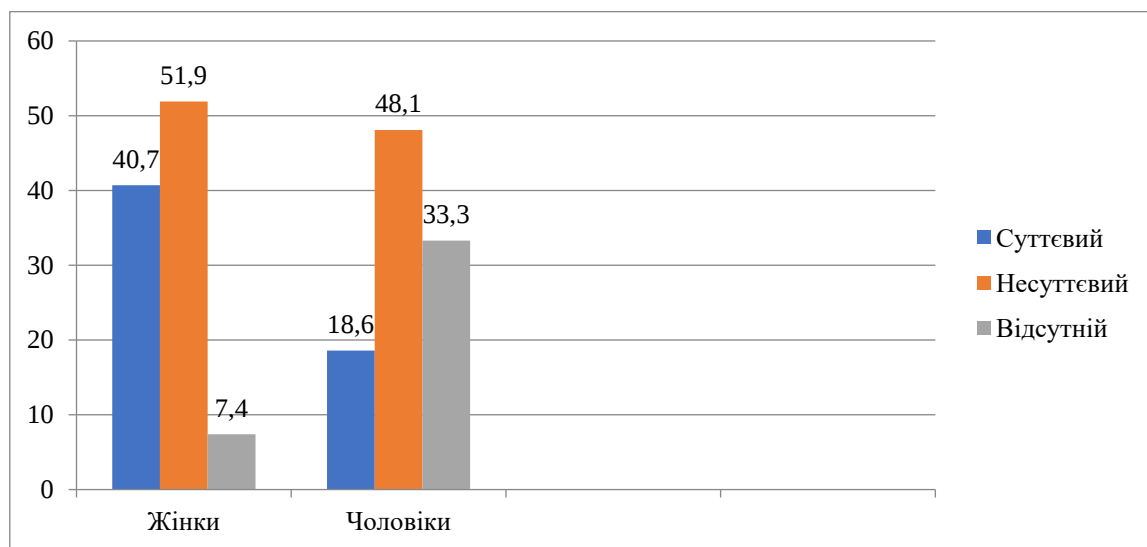

Рис. 5. Зв'язок зростання родинних конфліктів із повномасштабною війною (у % виборів)

Важливими показниками психологічного здоров'я сім'ї та відсутності кризових переживань є характер спілкування та згуртованість членів родини. Ці показники теж потрапили у фокус нашого дослідження.

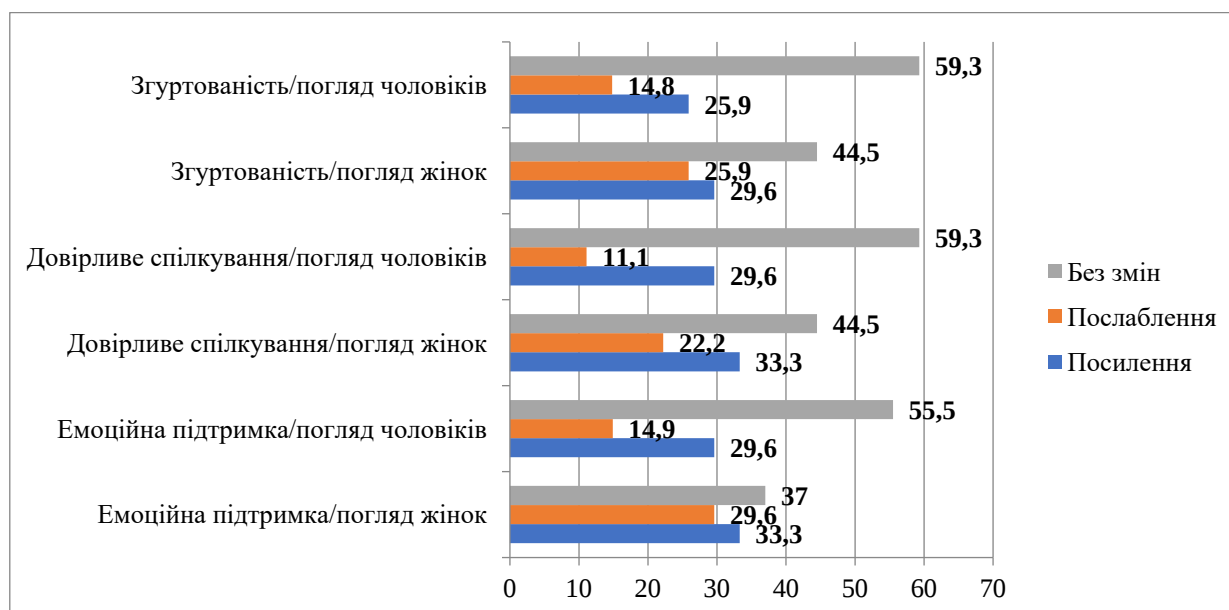

Рис. 6. Динаміка емоційної підтримки, довірливого спілкування та згуртованості сім'ї (у % виборів)

Аналіз відповідей опитаних засвідчив, що третина жінок і майже 30% чоловіків вбачає посилення емоційної підтримки членів родини один одного під час війни. Натомість майже 30% жінок наполягають на послабленні сімейної емоційної підтримки, а серед чоловіків це характерно лише для 14,9%. Більше половини опитаних чоловіків змін емоційної підтримки не підтвердили, як і 37% жінок.

Майже збігається статистика відповідей обох статей щодо посилення довірливого спілкування між членами родини. Послаблення довірливого спілкування в умовах війни засвідчили 22,2% жінок і вдвічі менше чоловіків. Змін у цій сфері родинної взаємодії не побачили 44,5% жінок і більше половини (59,3%) чоловіків.

Посилення сімейної згуртованості під час війни визнали близько 30% опитаних жінок і 25,9% чоловіків, натомість на її послаблення вказали більше четвертої частини жінок і близько 15% чоловіків. Змін сімейної згуртованості під час війни не побачили майже 45% жінок і майже 60% чоловіків.

Отримані дані щодо означених вище критеріїв виражають різноманітність їх динаміки в родинях в умовах війни, позаяк фігурують як сприятлива тенденція посилення емоційної підтримки, довірливого спілкування та згуртованості сім'ї у баченні частини опитаних членів подружжя, так і негативний тренд послаблення цих критеріїв, виражений значною частиною опитаних (близько середньостатистичних 20%).

Інтегральним показником переживання родинної кризи щодо подружжя є їхня задоволеність шлюбом, динаміку якої у баченні опитаних жінок і чоловіків відображають рисунки 7 і 8.

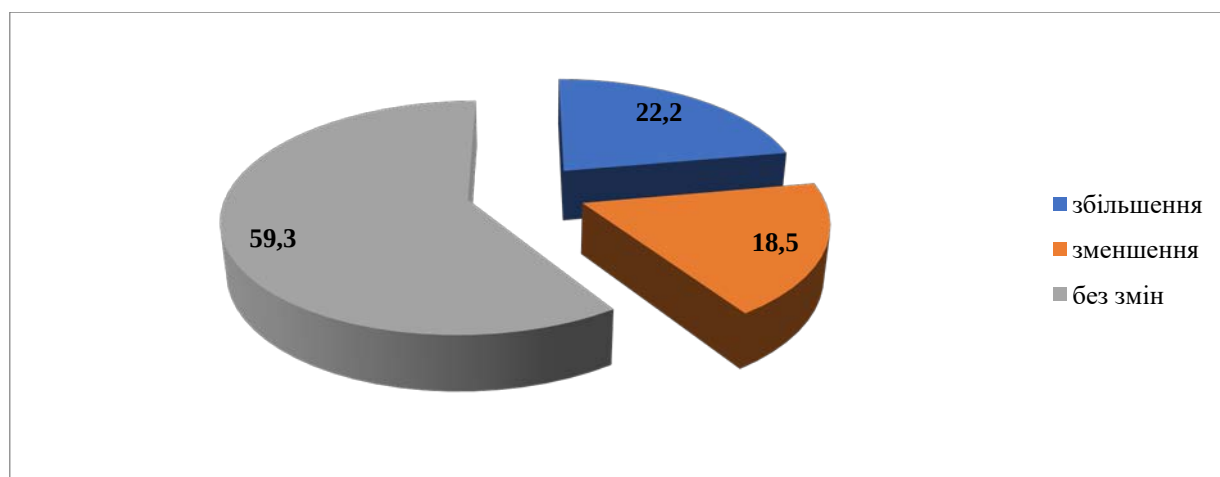

Рис. 7. Динаміка задоволеності шлюбом у жінок (у % виборів)

Виявлено, що лише 22,2% опитаних жінок вказали на збільшення задоволеності власним шлюбом на час повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Натомість майже п'ята частина опитаних жінок виразили негативну тенденцію зменшення цієї задоволеності; близько 60% змін не побачили.

Ще більшу стабільність задоволеності шлюбом за останні три роки засвідчили чоловіки – кількість тих, що не зафіксували змін задоволеності шлюбом в умовах війни, сягнула більше 85%.

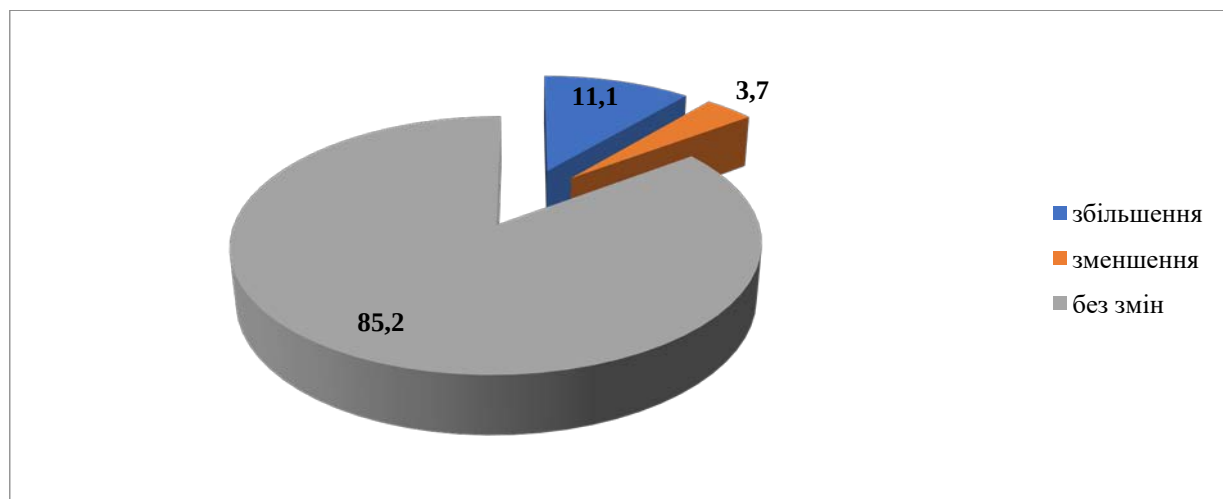

Рис. 8. Динаміка задоволеності шлюбом у чоловіків (у % виборів)

Лише троє опитаних чоловіків побачили зростання задоволеності шлюбом, а один опитаний вказав на зменшення цього показника. Вищеописані дані свідчать про більш диференційовану оцінку жінками змін задоволеності шлюбом в умовах повномасштабної війни. Водночас опитаних жінок і чоловіків, які підтвердили негативну динаміку цієї задоволеності, можна розглядати як потенційних носіїв кризових переживань, пов'язаних із шлюбно-родинними взаєминами.

Наступним завданням дослідження ми ставили встановлення причин кризових ознак у опитаних родин. Відповіді, які отримано, часто перегукувались у обох подружніх партнерів, тому надаємо загальний аналіз. Витоки кризових переживань опитані найчастіше пов'язували з:

- хронічним стресом, спричиненим війною (постійна загроза життю, тривоги, обстріли тощо);
- тривогою за близьких (особливо дітей), розлукою з ними;
- руйнацією планів, непередбачуваністю та невизначеністю майбутнього;
- перевантаженням через поєднання професійної та волонтерської/благодійної/громадської діяльності;
- загостренням хронічних хвороб чи появою нових недуг, зниженням ментального здоров'я;
- втратою роботи чи загрозою її втрати, погіршенням фінансового забезпечення родини.

Також окремі опитані згадали про такі проблеми сімейної взаємодії, що зумовлювали кризові переживання, як: альтернативне захоплення/зрада подружнього партнера, розчарування у діях шлюбного партнера, переживання

кризи середини життя, яке розповсюдилось на подружньо-сімейні стосунки, загрозу мобілізації подружнього партнера, дефіцит спілкування з чоловіком через його службу у Національній гвардії України/роботу на військових об'єктах, складнощі адаптації через вимушене переселення; критику та знецінення зі сторони шлюбного партнера, зменшення емоційної і сексуальної близькості.

Нам було важливо з'ясувати, чи розглядали опитані допомогу психолога як дієвий ресурс для конструктивного подолання сімейної кризи. Примітно, що потребу у отриманні психологічної допомоги для вирішення сімейних проблем визнали 19 опитаних жінок і лише 8 чоловіків. При цьому фактично за цією допомогою звертались 4 жінок з особистими запитами, ще 4 жінок працювали з шкільним психологом щодо проблем взаємодії з дітьми; жоден опитаний нами чоловік не підтвердив факту звертання до психолога.

Висновки. Отже, у контексті тривалої війни в Україні вивчення особливостей переживання сімейних криз набуває особливої актуальності, оскільки дозволяє не лише глибше зрозуміти процеси, що відбуваються всередині родини, а й сприяти створенню ефективної системи підтримки для збереження психологічного здоров'я нації. Емпіричне дослідження підтвердило гіпотезу про збільшення інтенсивності та загострення сімейних криз в українських сім'ях після початку повномасштабної війни. Характерними ознаками переживання родинної кризи в умовах війни зафіксовано зростання негативних емоцій, пов'язаних із сімейною взаємодією, особливо тривоги та страху, збільшення кількості подружніх і батьківсько-дитячих конфліктів, послаблення емоційної підтримки, довірливого спілкування та згуртованості сім'ї.

Встановлено, що детермінація сімейних криз в умовах війни набуває багатовимірного характеру, який передбачає вплив як зовнішніх чинників (порушення безпеки, міграційні процеси,), так і внутрішніх (емоційне виснаження, зниження довіри, діяльнісне перевантаження, вікові кризи членів родини). Виявлено, що на тлі активних кризових переживань члени подружжя рідко звертаються за психологічною допомогою до фахівців. Однак для активізації адаптаційного потенціалу українців і конструктивних стратегій подолання сімейної кризи в умовах війни критично важливими є психологічна допомога та підтримка з боку держави і громадських організацій.

Наше дослідження є лише першим кроком у вивченні особливостей переживання сімейних криз українцями в умовах війни. *Перспективами подальших досліджень* вбачаємо вивчення особливостей перебігу сімейних криз за градацією нормативних і ненормативних, дослідження специфіки їх переживання у неповних, бездітних сім'ях в умовах дії воєнного стану. Важливо також встановити, які типові стратегії подолання сімейних криз застосовують українці.

Література:

1. Вітько М. О., Поповська О. А. Психологічні особливості сімейних криз. *Інновації в дошкільній освіті теорія перспективи шляхи запровадження у практику* : зб. матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції, 28 березня 2024 р. За заг. ред. Ю. О. Демидової. Маріуполь : МДУ, 2024. С. 133–136.
2. Кондратьєва І. П. Соціально-психологічні аспекти подружніх відносин у період кризи молодого сім'ї. *Габітус*. 2021. Вип. 23. С. 204–207.
3. Крамченкова В. О., Чепелєва Н. І. Подружні конфліктогени як ознака сімейної кризи на різних етапах життєвого циклу сім'ї. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Психологія*. 2022. Вип. 1. С. 47–51.
4. Столярчук О. А. *Психологія сучасної сім'ї* : навч. посіб. Кременчук : ПП Щербатих О.В., 2015. 136 с.
5. Федоренко Р. П. *Психологія молодого сім'ї та сімейна криза*: монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волинського державного університету ім. Лесі Українки, 2007. 168 с.
6. Черезова І. *Психологія життєвих криз особистості*: навч. посіб. Бердянськ : БДПУ, 2016. 193 с.

References:

1. Vitko M. O., Popovska O. A. (2024). Psykholohichni osoblyvosti simeinykh kryz [Psychological features of family crises]. *Innovatsii v doshkilnii osviti teoriiia perspektyvy shliakhy zaprovadzhennia u praktyku: zb. materialiv III Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, 28 bereznia 2024 r. Za zah. red. Yu. O. Demydovoi. Mariupol : MDU. S. 133–136. [in Ukrainian].
2. Kondratieva I. P. (2021). Sotsialno-psykholohichni aspekty podruznykh vidnosyn u period kryzy molodoi simi [Socio-psychological aspects of marital relations during the crisis of a young family]. *Habitus*. 2021, 2, 204–207. [in Ukrainian].
3. Kramchenkova V. O., Chepelieva N. I. (2022). Podruznyi konfliktoheny yak oznaka simeinoi kryzy na riznykh etapakh zhyttievoho tsykladu simi [Marital conflictogens as a sign of family crisis at different stages of the family life cycle]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia Psykholohii*, 1, 47–51. [in Ukrainian].
4. Stoliarchuk O. A. (2015). *Psykhologhiia suchasnoi simi* [Psychology of the modern family]: navch. posib. Kremenichuk : PP Shcherbatykh O.V. [in Ukrainian].
5. Fedorenko R. P. (2007). *Psykhologhiia molodoi simi ta simeina kryza* [Psychology of a young family and family crisis]: monohrafiia. Lutsk : RVV «Vezha» Volynskoho derzhavnoho universytetu im. Lesi Ukrainky. [in Ukrainian].
6. Cherezova I. (2016). *Psykhologhiia zhyttievykh kryz osobystosti* [Psychology of life crises of the personality]: navch. posib. Berdiansk : BDPU. [in Ukrainian].